

BARTA RÓBERT

KLEBELSBERG KUNÓ ÉS A SÁROSPATAKI
ANGOL INTERNÁTUS

KUNO KLEBELSBERG AND THE ENGLISH COLLEGE OF SÁROSPATAK. The study analyses historical aspects and relationships between the English College of Sárospatak (1931–1947), as one of the practical outcome of Kuno Klebelsberg's education policy and the general features of the cultural and education policy of the time. The making of the College served threefold aims: strengthen the revisionist policy of the regime, emphasize new features of cultural and education policy (cultural superiority, new nationalism) and enforce vivid British–Hungarian relationships. The existence of the College also helped to represent the local and religious interests in the nationwide political theatre of balancing Hungarian Churches. The author reviews the activity of Kuno Klebelsberg in this project—eg. his speeches, articles, visits to Sárospatak— and also the foundation and educational work of the College. The study emphasizes that tanks to the two decades existence of the College, new Hungarian elite generations were grown up with a deep belief that the only future of Hungary is in the family of nations of western civilization.

Bevezetés

A Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter (1922–1931) nevéhez köthető kultúrpolitikai koncepció¹ egyik, a gyakorlatban is megvalósult intézménye az 1931 nyarán elindított sárospataki Angol Internátus volt.² A tanulmány egyrészt azt kívánja bemutatni, hogy Klebelsberg milyen politikai pozíciót foglalt el a trianoni Magyarország első évtizedét fémjelző bethleni konszolidációban, és ebben a helyzetben mi jellemezte kultúr- és oktatáspolitikáját. Továbbá mindez hogyan vált gyakorlattá, különösen a modern nyugati nyelvek tanításának bevezetése és az elit középiskolai oktatás tekintetében. Mindezek a területek szorosan kötődtek a rendszer ideológiájához, a kultúrpolitikához, benne a kultúrfölény-koncepcióhoz és a neonacionalizmus klebelsbergi értelmezésé-

¹ Klebelsberg pályájáról és kultúrpolitikájáról legújabban: UJVÁRY Gábor, „Egy európai formátumú államférfi”: *Klebelsberg Kuno (1875–1932)* (Pécs–Budapest, 2014), 226; beszédeiről, írásairól: GLATZ Ferenc, válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta, *Tudomány, kultúra, politika: Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917–1932)* (Budapest, 1990), 585; T. KISS Tamás, válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta, *Klebelsberg Kuno* (Budapest, 1999), 363; MIKLÓS Péter, szerk., *A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter: Klebelsberg Kuno kora és munkássága* (Szeged, 2008), 255.

² Az Angol Internátus történetéhez: KÉZI Erzsébet, *Egy megvalósult klebelsbergi koncepció (A sárospataki Angol Internátus)* (Budapest, 2004), 238; MALLER Sándor, *Klebelsberg Kuno és a Sárospataki Református Főiskola: Az angol nyelv tanításának kezdetei Patakon* (Sárospatak, 1998), 143; DIENES Dénes és UGRAI János, *A Sárospataki Református Kollégium története* (Sárospatak, 2016), 175–180; TÖZSÉR Zoltán, „Nyugat-európai orientációjú oktatáspolitikai két világháború között”, *Zempléni Múzsza*, 12, 3. sz. (2013): 21–31.

hez. A sárospataki Angol Internátus és Klebelsberg kapcsolatának áttekintése jórészt ebben a kontextusban történik, ami azt is jelenti, hogy a szerző nem kíván részletesen foglalkozni az internátus belső életével, a szorosabban vett iskolatörténettel, inkább azt vizsgálja, hogy az Angol Internátus létrehozása és működése hogyan illeszkedett abba a kultúrpolitikai koncepcióba, amelyet találóan összegzett a Pesti Napló 1929. január 27-ei számában megjelent Klebelsberg-írás címe: *Nyugati tudás és magyar gondolat*.³

*Az ország helyzete a nagy háború után és a Klebelsberg-féle koncepció
politikai pozicionálása*

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918 őszén bekövetkezett katonai veresége nyomán, a szétesett birodalom romjain Magyarország is teljesen új és minden eddiginél súlyosabb helyzetbe került. Végre teljesült a dualizmus kori magyar politikai vezetőrétegek egy részének régi álma; az ország elnyerte nemzeti függetlenségét, de ezért súlyos árat fizetett. Az ország nemzetállammá vált, de olyan áron, hogy a magyarság egyharmada új államokhoz került. Ráadásul a megcsonkított országnak egy olyan Európával kellett együttműködnie, melynek nagyhatalmai (Anglia, Olaszország és főként Franciaország) döntötték el az ország új határait. Mindezek az alapvető történelmi változások a magyar belpolitikai életben is éreztették hatásukat. 1918 ősze és 1919 augusztusa között két kísérlet is történt arra nézve, hogy az ország valamilyen módon kiutat találjon mély válságából. A Károlyi Mihály által vezetett ún. őszirózsás forradalom az ország mélyreható belső demokratizálásával, kifelé pedig a Wilson amerikai elnök által meghirdetett elvekhez való feltétlen ragaszkodással próbált úrrá lenni a káoszon, teljesen sikertelenül. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a kormány kezében semmiféle eszköz sem volt az országon belül határozatainak végrehajtására, a kül- és katonapolitikában pedig teljesen ki volt szolgáltatva Franciaország kis szövetségeseinek (románok, csehek, szerbek), akik haderejükkel már 1918 őszén megszállták a nekik ígért területeket. A Károlyi-rendszert radikálisan meghaladni kívánó, szovjet-orosz mintákat átvevő kísérlet volt a Kun Béla-féle Tanácsköztársaság, mely sohasem tudta megnyerni a magyar társadalom többségét, a világforradalom elmaradásával pedig külső elszigeteltsége is végzetessé vált. Mindezen kétségbeesett, tragikus, olykor tragikomikus kimenetelű kísérletek után az 1919 őszén hatalomra került, Horthy Miklós vezette rendszer mérsékeltbb, konzervatív politikusai azt a következtetést vonták le, hogy sem a Károlyi-rendszerhez, sem a Kun Béla-féle diktatúrához visszatérni nem lehet, de a háború előtti belpolitikai viszonyokat sem lehet reprodukálni.

Az ország 1919 utáni belpolitikai konszolidációja során figyelemmel kellett lenni a kiszegzdamozgalomra, mint hatalomhoz jutott új politikai tényezőre is, valamint a

³ A cikket teljes terjedelemben közli: GLATZ, *Tudomány, kultúra...*, 493–497.

szélsőjobboldal különféle mozgalmaira, ezeket integrálni kellett a rendszerbe, de erőteljesen háttérbe szorítva őket. Ezt a munkát már Teleki Pál első kormánya megkezdte (1920 nyarától 1921 tavaszáig), de a Horthy-rendszer valóságos, tartós, mindenre kiterjedő megalapozása Bethlen István nevéhez és több mint tíz évig tartó miniszterelnökségéhez kapcsolódott (1921 áprilisától 1931 augusztusáig). Bethlen a belpolitikai élet normalizálásában bizony számíthatott Klebelsberg Kunóra, aki 1919 elejétől kezdve, politikai elveit tekintve, Bethlen legközelebbi barátjának számított.⁴ Klebelsberg 1919 elején már tagja volt a Bethlen-féle Nemzeti Egység Pártja 20 fős intézőbizottságának. A NEP ekkor a keresztény, polgári erőket fogta össze. Konzervativizmusuk azonossága szorosan összekötötte őket, hiszen mindketten hittek abban, hogy a 19. sz. végén kialakult magyar polgári liberális államot és intézményrendszerét meg kell védeni minden diktatórikus törekvéssel szemben, de meg kell őrizni az arisztokrácia és a birtokos nemesség vezető szerepét, valamint a vagyonos és művelt rétegek politikai túlsúlyát. Klebelsberg már 1918 előtt is szemben állt a választójog radikális kiterjesztésével, az általános választójog bevezetésével, ami ma talán ellenszenvesnek tűnhet, ő azonban a műveletlen, befolyásolható tömegek általános választójogát rendkívül veszélyesnek tartotta. Ezt az álláspontját 1919 után is fenntartotta, s ez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy 1921 végén Klebelsberg nem kultusz-, hanem belügyminiszterként lépett be a Bethlen-kormányba. Döntő szerepe volt az 1922. február elején, rendeleti úton kihirdetett választójogi törvény megalkotásában, ebben a munkájában nemcsak Bethlen, de a kormányzó is a legmesszebbmenőig támogatta. A rendelet a konzervatív típusú bethleni konszolidáció egyik legfontosabb elemévé vált, hiszen az általános, egyenlő és titkos választójog helyett szűkítéseket tartalmazott (műveltségi cenzus, nők esetében többféle műveltségi és vagyoni kritérium, vidéken nyílt szavazás, Budapesten a 22 eddigi titkosan szavazó egyéni választókerület helyett 3 listás körzet, az 1918. évi választási névjegyzékben szereplők automatikusan az 1922-esbe is bekerülhettek stb.). Klebelsberg sohasem tagadta, hogy a rendeletet ő alkotta, és büszke is volt rá. Az 1929-ben megjelent *Küzdelmek* könyve című cikkgyűjteményben így vélekedett erről: „Nagy veszedelem az, hogy az általános titkos választójogot műveletlen, értelmetlen tömegeknek kell gyakorolniuk. Televényföldje az ilyen nép a legrosszabbfajta demagógiának. Mint belügyminiszter meggyőződéssel működtem közre abban, hogy a Friedrich-kormány választójogi rendeletét, mely a legszélsőségesebb általános titkos választáson alapult, módosítsuk és választójogunkat magyar tömegek értelmi szintjével összhangba hozzuk. Vállalom e tényért a történelmi felelősséget.”⁵

⁴ BARTA Róbert, „A bethleni konszolidáció politikusa”, *Művelődés* 50, 4. sz. (1997): 2–4. A szerző itt közölt írása az 1996. november 16-án Aradon megrendezett Klebelsberg-emléknapon elhangzott konferencia-előadás rövidített változata.

⁵ Gróf KLEBELSBERG KUÑO, *Küzdelmek könyve* (Budapest, 1929), 164.

Amennyiben ezekhez a gondolatokhoz hozzátesszük, hogy ekkorra a népességszámában megcsonkított magyarság már túl volt két forradalmi kísérleten is, úgy teljes mértékben elfogadható, hogy az adott helyzetben ez a fajta konszolidációs megoldás valószínűleg az egyetlen járható út volt, s ezt széles társadalmi rétegek el is fogadták. A továbbiakban Klebelsberg Kunó természetesen főként mint vallás- és közoktatásügyi miniszter vállalt jelentősebb szerepet a rendszer stabilizálásában és fenntartásában, de a kormánypárt parlamenti padsoraiban és a súlyosabb belpolitikai konfliktusok idején is a miniszterelnök mindig számíthatott régi elvbarátja hűségére és tanácsaira. Klebelsberg az 1920 és 1931 között megrendezett négy országos képviselő-választáson mindig mandátumot szerzett (1926-ban hármat is, Komáromban, Egerben és Szegeden), s döntő szerepe volt abban, hogy az 1920 nyarán a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjából kivált mintegy háromtucatnyi politikussal (őket hívták disszidenseknek) megerősödve 1922 elején létrejöhetett Bethlen új kormánypártja, a már a kortársak által is csak Egységes Pártnak nevezett politikai erő. Meghatározó volt tehát a szerepe a konszolidáció választójogi és pártpolitikai megalapozásában. Az Egységes Párton belül mindig a mérsékelt, konzervatív-liberális csoporthoz tartozott, a miniszterelnök-pártvezér legszűkebb köréhez. Tudása, tekintélye, kultuszminiszteri sikerei miatt a kormánypárti képviselők-ből kisebbszajta holdudvar szerveződött köréje. Minden kortárs tudta, hogy Petri Pál, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkára, valamint Szinyei-Merse Jenő, aki 1925-től személyi titkára volt, hűséges árnyékként követik tanítómesterüket. Klebelsberg politikai korrektségét és etikai tartását mutatta, hogy a mélyen hívő katolikus kultuszminiszter zavartalan munkakapcsolatot tudott kialakítani és fenntartani a legalább annyira hívő református Petri Pállal.

A miniszterelnök, valamint a kormányzó mindig és mindenben számíthatott Klebelsbergre, de ez fordítva is igaz volt. Bethlen többször is megvédte kultuszminiszterét, főleg amikor a kultusztárca költségvetését támadták. 1927-ben az elemi és népiskolai hálózat fejlesztésére sokallták a pénzt, 1930–31-ben pedig a külföldi magyar intézetek költségvetését kívánták megnyirbálni. A miniszterelnök mindkét esetben a leghatározottabban kiállt Klebelsberg mellett. Mintegy viszonzásképpen, Klebelsberg fenntartások nélkül támogatta az 1920 szeptemberében elfogadott és az egyetemi és főiskolai hallgatók felvételét szabályozó ún. numerus clausus törvény 1928-as módosítását. A törvényről és a módosításáról is mindenki tudta, hogy az a magyarországi zsidóság túlzott egyetemi, főiskolai jelenléte ellen irányult. Klebelsberg mégsem valamiféle antiszemita vagy éppen filozsemita megfontolásokból, hanem konzervatív-liberális meggyőződéséből fakadóan és racionális, gyakorlati okokból támogatta a kormány 1928-as módosítását. A faj és nemzetiség vizsgálata helyett a felvételi szempontok közé a szülők foglalkozása került. A kultuszminiszter, valamint a kormány hivatalos álláspontját jól tükrözte Klebelsbergnek a miniszterelnökhöz írott 1926. november 3-i levele: „[...] *A törvényt [...] majd revideálnunk kell, de nem azért, hogy zsidó egyetemi hallgatók ezreit megint nyakára bocsássuk a nemzetnek, hanem azért, hogy bizonyos racionális enyhítéssel az intézmény jellegét megmentsük. Erre nézve meg is vannak eszméim (autonóm felvevőbi-*

zottság az egyetemen, az értelmi képességek és az egyes tantárgyakban az előmenetel mellett a magaviselet és a testnevelés osztályzatának hangsúlyozása stb.)[...]”⁶

A miniszterelnök a legválságosabb pillanatokban is számíthatott Klebelsbergre. 1923-ban, a kormánypártot elhagyó Gömbös Gyula és fajvédő társainak ügyében éppúgy Bethlen mellett állt, mint 1925-ben a frankhamisítási botrány idején, de 1928 januárjában is, amikor a szentgotthárdi fegyverszállítási botrány kavart kisebbfajta nemzetközi bonyodalmat. A Nagyatádi Szabó István-féle parasztdemokrata csoport radikális földosztást követelő elveivel szemben teljes mértékben helyeselte a kormány fokozatos reformokon alapuló, a nagybirtokrendszer lényegében érintetlenül hagyó birtokpolitikáját. Klebelsberg, mint ahogy már 1918 előtt is, szoros politikai-eszmei kapcsolatban állt a katolikus egyházzal és a politikai katolicizmussal, személyén keresztül ez a kapcsolat az 1920-as években nagy jelentőséggel bírt a református miniszterelnök és a kormányzó számára is. Az sem volt véletlen, hogy Bethlen hiányzása miatt ő elnökölt az 1931. július 13-i nagy jelentőségű, éjszakába nyúló minisztertanácsban, ahol végül is a súlyos gazdasági válságra való tekintettel ideiglenes bankzárlatot rendeltek el. Bethlen összesen 29 miniszterrel dolgozott együtt, legtovább Klebelsberg tartozott munkatársai közé. Klebelsberg 1932. október 11-i halála minden szempontból nagy űrt hagyott hátra. Az 1930-as és az 1940-es években mérsékelt konzervativizmusára, szakmai hozzáértésére, józan megfontoltságára igen nagy szükség lett volna. Ebben a tekintetben nemcsak Bethlen, de Horthy is érezte hiányát. Összességében talán kijelenthetjük: az ország 1919 utáni belpolitikai konszolidációja, mely kétségkívül komoly teljesítmény volt, éppúgy elválaszthatatlan Bethlen István, mint Klebelsberg Kunó nevétől.

A kultuszminiszter kultúr- és oktatáspolitikai terveinek elvi alapvetéseit kezdetben a 19. század végi előzményekre⁷ visszanyúló kultúrfölény-koncepció, majd ehhez társulva 1928-tól a neonacionalizmus jelentették. Ujváry Gábor szerint a kultúrfölény lényege az, hogy „...a térség nemzetei közötti vetélkedésben meg kell őrizni azt az előkelő helyet, amelyet a magyarság a kulturális teljesítményei révén birtokolt [...]”⁸ A kultúrfölény-koncepció gyakorlati megvalósítása elképzelhetetlen volt az általános műveltség szintjének fokozatos emelése nélkül, és ez a harc az alfabetizmus ellen szorosan összekapcsolódott az ún. konkurens térségbeli nemzetekkel folytatott versennyel. Erről Klebelsberg 1928 májusában, a magyar parlamentben szemléletes példával érzékeltette álláspontját: „[...] A világtörténelem végzetes útján négy gépkocsi robog. Az első gépkocsi kénytelen gyorsítani, mert a másik három már a nyomában van, már harsonajelt ad, jelezve, hogy kerülni akar. Erre a másik három gépkocsira az van írva: Románia, Szerbia és Csehország. Arra a kocsira, amely még elől jár, de gyorsítani kénytelen, az van írva: Magyarország. Kérdem

⁶ SZINAI Miklós és SZÜCS László, sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a magyarázatokat írta, *Bethlen István titkos iratai* (Budapest, 1972), 257.

⁷ Az 1800-as évek végén Kossuth Lajos és Wlassics Gyula (1895 és 1903 között kultuszminiszter) is használta ezt a kifejezést. UJVÁRY, „Egy európai formátumú...”, 161.

⁸ Uo.

[...], *akadhat-e jó hazafi, aki vállalja a felelősséget azért, hogy e másik három kocsi a világtörténelem végzetes országútján mellettünk elrobogjon és minket elhagyjon, porfelhőbe borítva bennünket. Ha ezt akarják [...], ehhez más kocszivezetőt keressenek, mert én egy kultúrpolitikai Nagymajténynak, Világosnak fegyverlerakó közoktatásügyi minisztere sohasem leszek. Én nem hozhatnám fel a magam védelmére Trianont. A politikai Trianonba be[le] kellett mennünk, de a kultúrpolitikai fegyverletétel önkéntes lenne. A kurucok és Görgey letették a fegyvert, mert túlerővel álltak szemben, de a pénzügyi helyzet feltétlenül nem követeli meg tőlünk, hogy felhagyjunk a kulturális versennyel.*”⁹

A versenyképesség tekintetében a kultuszminiszter folyamatosan hangsúlyozta, hogy a nemzetközi szinten egy nemzet sikerességét, elfogadottságát nem a nemzet által produkált olcsó fizikai munka, hanem a szellemi tudás értéke és minősége határozza meg. Mindez erőteljesen befolyásolja az adott ország/nemzet külföldi megítélését. A külső reputáció javításának koncepciójába illeszkedett a külföldi magyar intézetek létrehozása, de szélesebb értelemben a népiskolai program és az elit középiskolai képzés erősítése is. Erre épült fel a kulturális és oktatásügy tudatos decentralizációja, ami nem csupán a népiskolai programban jelent meg (a szélesebb rétegeket érintő „kulturális demokrácia”), de a felsőfokú képzésben is (vidéki egyetemek fejlesztése). Az oktatás- és kultúrpolitika gyakorlati munkájába áthajló kultúrfőlny-koncepció mellett 1928-tól markánsan megjelent a neonacionalizmus, ami a régi nemzeti-függetlenségi célok (harc az osztrák Habsburgok képviselte germanizáció és centralizáció ellen) okafogytával a művelt és jómódú nemzet kialakításának kettős célját hirdette: „[...] Mert mi volt az elmúlt négyévszázadban a magyar nacionalizmus tartalma? [...] Elsősorban küzdelem az osztrák centralizáló és germanizáló törekvésekkel szemben. Ez tárgytalanná vált miután elszakadtunk Ausztriától. Másodsorban harc volt a magyar nacionalizmus a magyar állameszmének beletáplálásáért azoknak a népeknek lelkébe, amelyek hazánk területén éppen azon idő alatt szaporodtak el, midőn a török és a német egyaránt pusztította a magyart. Ez a törekvés is tárgytalanná vált annak következtében, hogy a trianoni béke elszakította tőlünk nemzetiségeinket. A magyar nacionalizmus ekként elvesztette legfőbb tartalmát és így a régi érzés elé új célokat kell állítani. [...] Így a magyar neonacionalizmus csak két másik céljáról szólhatok: művelt és jómódú nemzet akarunk lenni, szóval fajsúlyosabb, mint a bennünket környező népek. [...] az erkölcs és a tudás hatalmával meg akarjuk hatványozni a magyar munka termékenységet, és ennek a termékeny munkának révén módosabbak, függetlenebbek és mindenekfelett öntudatosabb magyarok akarunk lenni.”¹⁰ Ez az össznemzeti cél azonban a parasztság szélesebb rétegeinek a bevonását jelentette volna, ami földreform nélkül megvalósíthatatlan volt. A Horthy-rendszer politikai és gazdasági elitje viszont

⁹ UJVÁRY, „Egy európai formátumú...”, 162. Forrás: KLEBELSBERG KUNO, *Neonacionalizmus* (Budapest, 1928), 244–245.

¹⁰ UJVÁRY, „Egy európai formátumú...”, 167–168. Forrás: KLEBELSBERG KUNO, *Neonacionalizmus* (Budapest, 1928), 123–124, 126.

elzárkózott mindenféle földosztástól. Ezért, miután a politikai szférában a neonacionalizmus új céljait aligha lehetett valós tartalommal megtölteni, a neonacionalizmus legfőbb „harc terepévé” a kultúra és az oktatásügy vált. Az ún. nemzeti töképeződés és nemzeti termelés kissé nehezen definiálható kívánalma világosan mutatta a neonacionalizmushoz kapcsolódó jólét és műveltség összefüggését: *„Az ellen a veszedelem ellen kell küzdeni, hogy az állam keretén belül a csoportosulás ne akként történjék, hogy a nemzeti gondolatot az intelligencia, a nemzetköziséget a fizikai munkásság képviseli, mert ez a társadalom kettészakadását és a nemzetek felbomlását jelentené. [...] Kötelességtudó, műveltebb munkásság nélkül nem emelhetjük a nemzeti termelést, a nemzeti termelés emelése és takarékoság nélkül nincs töképeződés. Nemzeti töképeződés nélkül nyomorogni fogunk és azoknak a nemzeteknek maradunk rabszolgái, amelyek nekünk időnként kisebb-nagyobb kölcsönöket adnak. A magyar nacionalizmusnak minden téren meg kell, hogy legyen a maga speciális programja. Ez a program a kulturpolitikában nem lehet más, mint: a nemzeti termelés élére európai nívón álló vezetők ezreit, a nemzeti termelés szolgálatába pedig magas erkölcsi és értelmi kultúrával bíró tömegeket állítani.”*¹¹ Mindehhez hozzá kell tenni, hogy a kultúr- és oktatáspolitikai ideológiai muníciójaként szolgáló neonacionalizmus Klebelsberg olvasatában elhatárolódott a szélsőségektől. A turanizmus eszméjét éppúgy irreálisnak tartotta (keletre nem fordulhatunk a szláv népek ottani túlsúlya miatt), mint a fajelméletet (a „tisztafajú magyarság” fogalma nem értelmezhető).

A sárospataki Angol Internátus létrehozása és működése

A népiskolai program és a középfokú oktatás támogatása a két világháború közötti időszakban az analfabetizmus elleni harcban látványos eredményeket hozott. Amíg 1920-ban a trianoni Magyarország tíz éven felüli népességének 13%-a volt analfabéta, 1941-re ez az arány 6,4%-ra csökkent.¹² Az elitképzés színtere a korszakban azonban egyértelműen a gimnázium volt, melynek erős középosztályi beágyazottsága azt is jelentette, hogy az innen kikerülő diákok alig-alig frissítették a leendő politikai, gazdasági, szellemi elitet. A középiskolai reform alapja az 1924-es XI. törvény¹³ volt, amely az addig létező három középiskolai intézményi formát (gimnázium, reáliskola, leánygimnázium) az 1883. XXX. törvény alapján differenciálta, és elméletben egy típussal (reálgimnázium), a valóságban azonban többel is bővítette (humanisztikus gimnázium görög és latin nyelvel, reáliskola rendkívüli latinnal). Vizsgálatunk szempontjából a reálgimnázium létrejötte a releváns, hiszen itt második nyelvként az angolt, a franciát és

¹¹ UJVÁRY, „Egy európai formátumú...”, 168. Forrás: KLEBELSBERG KUNO, *Neonacionalizmus* (Budapest, 1928), 131–133.

¹² UJVÁRY, „Egy európai formátumú...”, 147.

¹³ *Corpus Juris Hungarici. Ezer év törvényei, 1000–2003*, hozzáférés: 2018. 09. 06., <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92400011.TV>.

az olaszt lehetett tanítani. Ez a jogszabály tette lehetővé a sárospataki Angol Internátus elindítását. Az 1934. XI. törvény annyiban egyszerűsítette a helyzetet, hogy a középfokú oktatásban csak a fiú- és leánygimnázium elnevezést hagyta meg, és megtartotta a második nyelvként választható élő idegen nyelvek körét. Ezek a törvények tették lehetővé a sárospataki angol tanítás mellett a gödöllői francia (1938) és a pannonhalmi olasz (1939) tagozat létesítését. A Horthy-korszak középiskolai törvényei részben tükrözték a rendszer ideológiáját, amikor a középiskolák elé hármass célkitűzést állítottak: 1. A tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje. 2. Hazafias szellemben magasabb általános műveltséghez juttassa. 3. A felsőbb tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára képessé tegye.¹⁴ A modern nyelvek oktatása volt az alapja annak a kialakítandó, nyugati műveltséggel rendelkező fiatal értelmiségi rétegnek, akik a magyar kultúrfőlényt, a trianoni határok igazságtalanságát és a területi revízió jogosságát hirdetik majd szerte a világban. Klebelsberg, igazodva a revíziós gondolat mérsékelt és burkoltabb bethleni irányvonalához, az 1924-es középiskolai törvényjavaslat betérjeszése kapcsán elmondott parlamenti beszédében a reálgimnáziumokban tanítandó modern nyelveket elsődleges nemzeti érdekként mutatta be, ugyanakkor a német orientáció fontosságát is elismerte: *„Nálunk magyaroknál a fő érv a reálgimnázium mellett az, hogy új helyzetünkben a modern nyelvek tanítása parancsoló szükség. Nemcsak diplomatáinknak van szüksége a modern nyelvekre, hanem szüksége van azokra az üzleti életnek, különösen a kereskedelemnek és mindenkinek, hogy külpolitikai kérdésekben el tudjon igazodni. Hiszen külföldi napilapok, folyóiratok olvasása nélkül nem tudunk a külpolitikai helyzetről egészséges véleményt formálni, pedig Ausztria már megszűnt helyettünk külpolitikailag gondolkodni, s most nekünk kell ezekben a kérdésekben önállóan eligazodnunk. Szükségünk van azokra tudósainknak is, hogy be tudjanak kapcsolódni az európai szellemi élet folytonosságába, egészébe és meg tudják mutatni, milyen nagyot produkál a magyar tudományosság, amit a külföld csak azért nem méltányol jobban, mert nyelvünk rendkívül elszigetel bennünket. [...] De általában benne kell maradnunk abban a kulturális közösségben a Nyugattal, amelybe Szent István bekapcsolt bennünket és amelyet a modern nyelvek ismerete nélkül semmi esetre sem érhetünk el. [...] A németet természetesen meg kell tartanunk a kötelező tárgyak között azután is, hogy a kapcsolat felbomlott, amelyben Ausztriával voltunk. Nem valami politikai előszeretetből, hanem a szomszédságnál, a geográfiai helyzetnél fogva kell megtartanunk, mert végre is a nagy német nép az a nemzet, amellyel közvetlenül geográfiai szomszédságban vagyunk. Ezen kívül azonban be kell hoznunk három más modern nyelvet és irodalmat is. Mind a hármat egyszerre nem hozhatjuk be, de mindenesetre módot kell nyújtani ennek a három nyelvnek tanulására, amelyek nemcsak világnyelvek – az angol, a francia és újabban az olasz is –, hanem amelyeknek olyan irodalmuk van, amely szintén alkalmas az elmének az élesítésére, amely tulajdonképpen a főiskolai oktatás előkészítése.”*¹⁵

¹⁴ TÖZSÉR, „Nyugat-európai orientációjú...”, 21.

¹⁵ T. KISS, Klebelsberg Kuno, 174. Forrás: KLEBELSBERG KUNO, *Beszédei, cikkei, törvényjavaslatok (1916–1927)* (Budapest, 1927), 122.

Klebelsberg Kunó és Sárospatak kapcsolata 1928-ban kezdődött, előtte a hívó római katolikus kultuszminiszternek nem volt lényegi kapcsolódása a Bodrog-parti iskolavároshoz. Az ország akkori vezető politikusai közül azonban Horthy Miklós 1924-ben (első ízben) járt a városban, és megtekintette nagyapja, Horthy István aláírását a főiskolai anyakönyvben, aki 1817-ben Kossuth Lajos jogásztársaként végzett itt. Vélhetően Bethlen István miniszterelnök is a pataki ügy támogatói közé tartozott, és nem pusztán református vallása miatt, hanem a már említett Klebelsberghez fűződő bizalmas politikai kapcsolata révén is. Ráadásul Bethlen Pál, a miniszterelnök unokaöccse 1933 nyarától a pataki főiskola világi gondnoka volt, ami közvetlen, személyes kapcsolódást jelentett a Bethlen családhoz. A korabeli fővárosi politikai és szellemi életben hatékony pataki „lobbistának” számított Panka Károly országgyűlési képviselő, Finkey Ferenc koronaügyész-helyettes és Puky Endre, a nemzetgyűlés elnöke, akik mindannyian pataki öregdiákok voltak.¹⁶ Az 1920-as évek végén a tervbe vett Angol Internátus ügye a helyi igények és érdekek, valamint az országos politikai szándékok szerencsés keresztmetszetébe került. 1923-ban a több száz éves múltra visszatekintő sárospataki jogakadémia, részben anyagi okok, részben a hallgatói létszám folyamatos csökkenése miatt beszüntette működését, ráadásul a város a trianoni határok következtében a peremvidékre szorult. A még működő teológiai képzés iránt folyamatosan csökkent az érdeklődés, és féltő volt, hogy ezek a trendek veszélybe sodorják a gimnáziumi oktatást is. A helyi igények, a „kitörési pontok” egyre erőteljesebb, időnként kétségbeesett keresése egybeesett a kultuszminiszter nyugati nyelvekre alapozott kulturális és oktatási koncepciójával: „[...] Bessenyei Zénó és Farkas Géza protestáns képviselők a tavasszal elhívtak Sárospatakra, nézzem meg a kis Bodrog menti iskolavárost, és közvetlen szemlélet alapján adjak szakvéleményt. A nagyogó múlttal szemben stagnálást találtam. Addig, míg a Perényiek, a Rákócziak, a nagy Lorántffy Zsuzsanna bírták a várat és az uradalmat, megvolt a kollégiumnak természetes hátvédeje. De utóbb minden megváltozott. Az anyagi eszközök megtorpantak, és a Tiszán inneni egyházkerület még abba is kénytelen volt beletörödni, hogy mikor az államosítás volt a divat, az állam vette át még a sárospataki református tanítóképzőt is. Minden zsugorodóban volt. Ennek láttára azt mondtam, csináljunk a kollégium mellett egy angol rendszerű college-ot, hogy a Tisza-parti intelligencia gyermekeit továbbra is Sárospatakra küldhesse, nemzeti szellemű puritán nevelésre és angol nyelvre. Mondtam, hogy ösztöndíjasaink sorra jönnek meg Aberdeenből, protestáns fiatalemberek, akikből egy csoportot szívesen küldök Sárospatakra tanárnak a gimnáziumba és nevelőül a college-ba. Eszmém akkor udvarias, de hideg fogadtatásra talált. Az igazság azonban mindig vájja a maga útját és most [...] nagy örömmel láttam, hogy hatalmas küldöttség nyomatékosan követelte tőlem azt, amit Sárospatakon a tavasszal inkább odavetve mondtam. [...] Új

¹⁶ KÉZI, *Egy megvalósult...*, 70. Kézi Erzsébet kötete az Angol Internátus létrejöttének (1931) és Klebelsberg halálának (1932) 70. évfordulója (2001–2002) kapcsán jelent meg. A munka nagy erénye, hogy széles adatbázisra támaszkodva bemutatja a két világháború közötti sárospataki gimnázium tanári kara és tanulóifjúsága társadalmi összetételét, azok változásait (uo., 93–106, 168–225).

*életre kell tehát kelteni vidéki iskolavárosainkat, különösen az olyanokat, amilyen Sárospatak is, ahol van genius loci. Elhatároztuk, hogy közös erővel mindent megteszünk, hogy a kollégium 400 éves fennállásának közelgő ünnepe a pangás vége és újabb fejlődés kezdete legyen.*¹⁷ Klebelsberg szavaiból az is kiderül, hogy az elképzelést kezdetben nem fogadta osztatlan lelkesedés. Az ugyanis világos volt, hogy a klebelsbergi elitoktatási koncepció elsősorban és döntő mértékben a művelt középosztály, a társadalmi elit gyermekeit kívánta preferálni a cambridge-i college-ok mintáit követve. Mindez ellentmondásban állt azzal, hogy Sárospatak a „szegények iskolája”, ráadásul sokan aggodalmukat fejezték ki a főiskolai és teológiai képzés esetleges háttérbe szorulása miatt. Ehhez csatlakozott még a latin és görög nyelv primátusát féltő és védő helyi tanárság egy része is. Emiatt történhetett meg az, hogy Klebelsberg első pataki látogatását (1928. június 13.) a főiskola vezetése teljes sikerként könyvelte el, a kultuszminiszter azonban már szkeptikusabb volt, és ügyes politikai sakkhúzással két cikkében is felvetette – mintegy alternatívaként – egy Tihanyban létesítendő katolikus angol nyelvű internátus tervét.¹⁸ Azzal persze minden érintett tisztában volt, hogy a tihanyi bencés iskolának a múltban alig voltak angolszász – kiváltképp protestáns – nyugati kapcsolatai, így az egész ügy – ahogyan a kortárs Maller Sándor¹⁹ is értelmezte – arra volt jó, hogy a helyi ellenérzéseket elhallgattatva az Angol Internátus körüli események felgyorsuljanak.

1928. szeptember 27-én Kornis Gyula kultuszminisztériumi államtitkár, aki hosszabb angliai tanulmányútja után ekkor érkezett haza, Sárospatakra látogatott, és részletekbe menő tárgyalásokat folytatott a főiskola vezetőivel az internátusi építkezésekről és a gimnáziumi oktatásba bevezetendő angol nyelv tantervbe történő beillesztéséről. Az Angol Internátus létrehozásának előkészítése és az ezzel kapcsolatos tárgyalások nyomatékosítása érdekében 1929. január 24-én egy harminc főnél is nagyobb létszámú sárospataki küldöttség járt Budapesten, ahol a kultuszminiszter mellett a miniszterelnököt képviselő Darányi Kálmán miniszterelnökségi államtitkár és Wekerle Sándor pénzügyminiszter is fogadta őket. A delegáció vezetői egyben az 1928-ban újjászervezett Pataki Diákok Országos Szövetségének (PDOSZ) irányítói is voltak.²⁰ Mátyás Ernő gimnáziumi közigazgató egyértelmű sikerként számolt be a delegáció útjáról, kiemelve, hogy a „...mi Patakunk ügye nem a politika ügye, nem is csupán csak nagy múltunk miatt

¹⁷ GLATZ, *Tudomány, kultúra...*, 495–496. Forrás: *Nyugati tudás és magyar gondolat*, Pesti Napló, 1929. január 27.

¹⁸ *Kultúra a Balatonon*, Nemzeti Újság, 1928. július 22.; *Az olimpiász és testnevelésünk*, Pesti Napló, 1928. augusztus 2. Forrás: Gróf KLEBELSBERG KUNO, *Küzdelmek könyve* (Budapest, 1929), 235.

¹⁹ MALLER, *Klebelsberg Kuno...*, 22. Maller Sándor (1917–2001) 1935-ben érettségizett Sárospatakon, majd 1940 és 1952 között magyar–angol szakos tanárként tanított volt iskolájában. 1947 és 1950 között az Angol Internátus harmadik, egyben utolsó igazgatója volt. 1998-ban megjelent visszaemlékezése – melyben elsősorban saját emlékeire és a Főiskolai Értesítők korabeli anyagaira támaszkodik – a téma értékes, de helyenként erősen szubjektív forrását jelenti. Életéről bővebben: BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR, *Követek és követők: Közelítések Sárospatak szellemi hatástörténetéhez* (Sárospatak, 2015), 107–108.

²⁰ A PDOSZ-ról és a delegáció összetételéről: MALLER, *Klebelsberg Kuno...*, 22–24.

szimpatikus ügy, de szívügye ez a kormánynak, s ezért is diadalmas ügy”.²¹ Klebelsberg a látogatást értékelve Sárospatak támogatását egyrészt történelmi érvekkel – a magyar protestantizmus több száz éves kapcsolata az angolszász protestáns világgal –, másrészt aktuális kultúrpolitikai szempontokkal – az osztrák-német kultúra befolyásának ellen-súlyozása –, valamint a jelenlegi nemzetközi helyzetből fakadó kényszerű alkalmazkodással – az angolszász népek a nagy háború igazi nyertesei – indokolta. Mindehhez csatlakozott a kultúr- és oktatáspolitikai már említett decentralizációs szándéka is: „[...] És én szívesen látom ezt a folyamatot, mert végzetes hibának tartom nevelésügyünknek koncentrálását Budapesten. Aki belekóstolt a budapesti életbe, nem akar a sok tekintetben primitív vidékre visszamenni, a fővárosban rengeteg ember lebzsel és nyomorog, de kinevezést vidékre nehéz szívvel fogad el. [...] Igyekeztem megmutatni, hogy magasabb elgondolások alapján és nagy előkészületek után cselekszünk, öntudatosan értekezést keresünk az angolszász kultúrával [...] Az erdélyi fejedelemség és a tiszai magyarság mindig büszke volt hazafiságának tözsgyökerességére és a gyulafehérvári és a sárospataki kollégiumban viruló műveltségére. De ezt a műveltséget a XVI. és a XVII. században olyan ifjak tették magyarrá, akik azt német és hollandi egyetemeken szívták magukba. [...] Sárospataknak is vissza kell térnie a Perényiek és a Rákócziak nagy tradíciójához, egyesíteni kell a nyugati tudást a magyar nemzeti érzéssel és tözsgyökeres gondolkozással.”²²

Kilenc hónappal első látogatása után a kultuszminiszter 1929. március 23-án újra Sárospatakra érkezett, és tárgyalásokat folytatott a főiskola és a gimnázium vezetőivel a tervezett építkezésekről, a főiskola református egyháznak történő visszaadásáról (ez 1929. szeptember 14-én meg is valósult), valamint Lorántffy Zsuzsanna szobrának felállításáról az Iskolakertben. Ezek az egyeztetések júniusban és decemberben Budapesten folytatódtak, és ennek nyomán 1930. június végén megindultak az Angol Internátus építési munkálatai. Az építkezésre kiírt meghívásos tervpályázatot Schulek János budapesti műépítész nyerte, az épület kivitelezője Árva Pál miskolci műépítész lett. A több mint száz helyiségből álló épület tervezett építési költsége mintegy 600 ezer pengő volt, amelyet a gazdasági válság miatt jórészt állami támogatással biztosítottak. Az 1928 és 1931 között lezajlott miniszteri látogatások és szakmai megbeszélések (összesen hat alkalommal Budapesten és Sárospatakon) világosan jelezték az üggyel kapcsolatos kormányzati szándékok komolyságát. Mindemellert az Angol Internátus megismertetése, népszerűsítése is fontos szerepet kapott.²³ 1930–31-ben Elekes Imre gimnáziumi igazgató több cikket is publikált a témában a Sárospataki Református Lapokban, a

²¹ MALLER, *Klebelsberg Kuno...*, 24. Forrás: *A Sárospataki Ref. Főiskola Theol. Akadémia és Főgimnázium Értesítője az 1928–29-ik iskolai évről* (Sárospatak, 1929), 6.

²² MALLER, *Klebelsberg Kuno...*, 26–27. Forrás: *Nyugati tudás és magyar gondolat*, Pesti Napló, 1929. január 27.

²³ A főiskola és a gimnázium vezetése egy rövid tájékoztató füzetet is megjelentetett az Angol Internátusról, amely a képanyag mellett tartalmazta az internátusi szabályzatot, a felvétel rendjét és egyéb hasznos információkat. A füzet digitalizált változatban elérhető, http://www.patakarchiv.hu/portal/scannek/konyvek/angol_int/angol_int.html#p=32. Letöltés: 2018. 09. 06.

1. kép. A sárospataki Angol Internátus korabeli képeslap.
 Forrás: OSZK Digitális Képtárház

Protestáns Tanügyi Szemlében és a Kálvinista Szemlében. A Magyar Rádió 1930. június 12-én interjú is készített vele (a Sárospataki főiskola reneszánsza címmel). Klebelsberg az Egységes Párt értekezletén az 1931. évi közoktatásügyi költségvetés ismertetésekor az angol kapcsolatok szükségességét és jelentőségét hangsúlyozva külön kitért a sárospataki Angol Internátusra.²⁴ Az utolsó minisztériumi megbeszélés (1931. augusztus 4.) témája már a 400 éves sárospataki jubileumi ünnepség programja volt, ekkorra az Angol Internátus épülete már jórészt elkészült, mint ahogyan a részletes angol nyelv és irodalom tanterv is.²⁵ Elekes Imre gimnáziumi igazgató Klebelsbergnek írott 1931. augusztus 10-i levelében némi büszkeséggel vegyített pátosszal összegezte az induló Angol Internátus jelentőségét: „[...] Mert csak első célnek kell tekintenünk azt, hogy olyan ifjakat kívánunk nevelni, akik szigorú valláserkölcsei alapon állva és a nemzeti műveltség hagyományos történeti fejlődésének eredményein iskoláztatva, angol nyelvi készségük és a sportokban való gyakorlottságuk révén az angol felsőbb iskolák (college-ok) egyenrangú, rendes hallgatói lehessenek. Az igazi és végső cél, hogy e felkészültségük alapján az angol nemzet vezetőinek körében és velük érintkezésben iskoláztatva, a magyar nemzeti propaganda értékes és eredményes munkálói lehessenek. Ennek jelentőségét pedig csak annak kimondhatatlan hiányával és borzalmas következményeivel lehet mérni. Megértettük nagyméltóságodnak elgondolásában azt is, hogy a mélyen hazafias célnak szolgálatába éppen ezért kegyeskedett sárospataki református főiskolánkat kiszemelni, mert éles tekintete felismerte a most 400 éves jubileumát ünneplő főiskola kipróbált hagyományos életének kiváló és semmivel sem pótolható értékét és történelmének a magyarság történelmével való párhuzamosságát. Ezt a felséges nevelő értéket a magyarság és a nemzet érdekében hasznosítani: olyan felismerés, ami-

²⁴ MALLER, Klebelsberg Kuno..., 50.

²⁵ A tantervet részletesen ismerteti: MALLER, Klebelsberg Kuno..., 56–59.

nőt csak gondviselészerű államférfiaktól lehet várni. S, hogy a választás éppen református iskolára esett, fentiekén kívül bizonyára az vezette Nagyméltóságodat, hogy az angol nemzet többsége, vezető társadalma szintén protestáns, mely idáig is évszázadokon magához ölelte főiskolánk érdemes fiainak egyikét-másikát. Hogy ezek a kapcsolatok most nagyobb számúak és bensőbbek, így hatásosabbak is lehessenek, ezért kellett éppen főiskolánkat kiszemelni és edényévé tenni olyan céloknak és misszióknak, amelyek szolgálatában élte végig sokszor viharos és szenvedésekkel teljes történelmét.²⁶

A kultuskormányzat, egyeztetve a sárospataki főiskola vezetésével az Angol Internátus épületének felavatását a Református Kollégium fennállásának 400. évfordulójára rendezett kétnapos ünnepség (1931. szeptember 30.–október 1.) központi eseményeként szervezte meg. A zsúfolt programú ünnepség országos jelentőségét a kormányzó és a kultuszminiszter jelenléte adta. Az ünnepi programok²⁷ részeként az Angol Internátusban emléktáblát avattak, melyre a Bethlen-kormány nyári lemondása miatt a miniszterelnök és a kultuszminiszter címe elé csak az utolsó pillanatban tudták beilleszteni a v. (volt) szót. Farkasfalvi Farkas Géza a főiskola világi gondnoka az itt elmondott beszédében összekapcsolta a klebelsbergi koncepció külföld felé irányuló kultúrpolitikai szándékait a sajátos helyi szempontokkal: „[...] Úgy érezte, hogy a magyar feltámadás szolgálatában a katolikus magyaroknak a latin, a protestáns magyaroknak pedig a germán és angolszász nemzetekhez kell az utat megtalálniuk. Ehhez azonban ifjúságunkat céltudatosan nevelni kell. Erre a nevelésre szemelte ki Sárospatakat, melynek minden köve, minden talpalatnyi földje nemzeti tradíciókat lehel.”²⁸ Klebelsberg válaszában az internátus létrejöttét az ún. sárospataki gondolat gyakorlati megvalósításaként értelmezte, és ezt a felekezeti egyenjogúság (egyensúly) kultúrpolitikai koncepció részének tekintette: „[...] Többen kérdezték tőlem a mostani ünnepség során, hogy mik voltak a belső indokok, amelyek arra vittek, hogy Sárospatak megmentésében és kiépítésében örömmel segítségükre legyek és milyen eszmék jegyében született meg ez az alkotás. [...] amit itt alkottunk, azt a sárospataki gondolat, meg a felekezeti egyenjogúság és viszonyosság jegyében hoztuk létre. Mi a tartalma a sárospataki gondolatnak: erős, meg nem alkuvó nemzeti érzésnek európai tudással való párosítása. [...] ha nézzük a magyar protestantizmus egész történetét, azt látjuk, hogy a német birodalomból és Svájcból jött impulzusok hozták azt létre [...] Éppen a magyar protestantizmus hőskorának tradícióival való szakítás lett volna tehát, ha itt nem keresték volna a kapcsolatot a tőlünk északnyugatra fekvő nagy protestáns népekkel. Mi az az idegen befolyás, amivel szemben Sárospatak öntudatosan és meg nem alkuvó módon szembehelyezkedett? Az a német kultúra régi osztrák formájának reánk erőszakolása volt, amivel

²⁶ MALLER, *Klebelsberg Kuno...*, 54–55. Forrás: A Tiszáninneni Református Egyházkerület gyűjteményei. Levéltár, Sárospatak, Km. II. 2. 7. és 11.a,b,c,d.

²⁷ A 400. évfordulós ünnepség meghívóját, programját, eseményeit részletesen ismerteti: MALLER, *Klebelsberg Kuno...*, 62–66.

²⁸ MALLER, *Klebelsberg Kuno...*, 77. Forrás: ELEKES Imre, szerk., *Emlékkönyv a Sárospataki Református Főiskola fennállásának negyszázados ünnepéről. 1931. szeptember 30. és október 1.* (Sárospatak, 1932), 94–96.

szemben ellenálltunk, először is azért, mert a magyar éppen az erőszak előtt hajlik meg legkevésbé, de azért is, mert ösztönösen éreztük, hogyha a régi osztrák kulturális befolyás úrrá lett felettünk, ezt a művelődési szolgásgot nyomon követte volna a politikai szolgásg is. [...] A régi Sárospatak tradícióit újítjuk fel tehát, mikor Comenius korának jegyében újra keressük az összeköttetéseket a nyugati protestáns népekkel. És Széchenyi eszmevilágában mozgunk, amikor egyik internátusunknak angol művelődési orientációt adtunk. Viscount Chilston, Nagybritannia budapesti követe Magyarország iránti szeretetének azzal is tanújelét adta, hogy felhívta az oxfordi egyetem figyelmét sárospataki kezdeményezésünkre és remény van rá, hogy az angol protestáns tudományosságna ez a fellegvára egy küldöttjével meglátogatja a mi Sárospatakunkat, megnézi itteni angol próbálkozásunkat.”²⁹ Az ünnepség sajátos színfoltjaként az első nap estéjén a tanulóifjúság a kultuszminiszter tiszteletére szerezénádót adott az Angol Internátus előtt, amit Klebelsberg megható gesztusként értékelt. A kétnapos ünnepség után Elekes Imre irányításával megkezdte működését az Angol Internátus, melynek első anyanyelvi lektora a skót származású Alec Stuart Gillan volt.³⁰

A sárospataki Angol Internátus alapító okirata szerint „[a]z internátusi gondolat újabb felvetése, megépítése s abban éppen ennek az első épületnek olyan berendezése, hogy vagyonosabb világi családjaink fiainak modern nyelvekben, elsősorban az angolban és a sportokban olyan kiképzést biztosítson, amely az angol egyetemekre küldendő fiainkat alkalmassá teszi arra, hogy ott mint egyenlő műveltségű ifjak, az angol társadalom jövőndő vezetőivel, az angolszász fájnak e világhírű collegeiben tanuló fiaival, a szellemi és erkölcsi kapcsolatot előkészítsék, egy ilyen, köznyelvben csak röviden angol rendszerű internátus létesítése, országunk jelenlegi, halhatatlan érdemű vallás- és közoktatásügyi miniszterének: dr. gróf Klebelsberg Kuno önagyméltóságának érdeme.”³¹ Az 1931-es tanévtől az angol nyelv oktatásának hivatalos megszüntetéséig (1952) fennálló internátus (1947-től Kossuth Lajos Internátus néven) működése, belső rendje bizonyos tekintetben eltért a korszak többi középiskoláétól. Mindenekelőtt abban, hogy az intézmény bentlakásos volt, ami a gimnázium és a diákotthon teljes egységét jelentette. Az órák számát és a tananyagot helyi tanterv szabályozta, a délelőtti nyelvórákat minden esetben kiegészítették a délutáni, internátusi angol társalgási gyakorlatok. A testnevelésre nagy súlyt fektettek, a tornapályák és a gimnáziumi testnevelési csarnok mellett az internátus alagsorában vívótermet alakítottak ki, az épület mellett tenispályák voltak. A közvélemény az Angol Internátus kifejezést gyorsan egybemosta az angol gimnázium fogalmával, ami annyiban érthető volt, hogy Sárospatak esetében az angol gimnáziumba csak olyan diák járhatott, aki az Angol Internátusba is beiratkozott. Azonban a bentlakás nem volt feltétlenül kötelező, viszont az internátusi angol társalgási órákon minden angolul tanulónak, térítési díj

²⁹ MALLER, *Klebelsberg Kuno...*, 78–80. Forrás: ELEKES Imre, szerk., *Emlékkönyv a Sárospataki Református Főiskola...*, 96–99.

³⁰ A gimnázium és az Angol Internátus angoltanárainak névsorát közli: KÉZI, *Egy megalósult...*, 100–104; MALLER, *Klebelsberg Kuno...*, 126.

³¹ Uo., 41–42.

ellenében részt kellett vennie. Ennek összege református vallásúak esetén havi 15 pengő, más vallásúak esetén havi 25 pengő volt. Az internátusi tagság éves díja 1931-ben 1400 pengő volt, ami a korszakban tetemes összegnek számított, és más kiadásokkal (egyéb költségek: 100 pengő, beiratkozási díj: 20 pengő) együtt nagyjából a X. fizetési osztályba sorolt egyetemi tanársegéd egész éves jövedelmével³² volt egyenlő. Ezenkívül még az általában 100 és 160 pengő között mozgó gimnáziumi tandíjat is ki kellett fizetni, attól függően, hogy a diákok milyen vallásúak voltak, és felvétel útján kerültek az iskolába vagy magántanulónként (utóbbi esetben az évi átlagos tandíj dupláját fizették). Ezek a korszak oktatási rendszerében magasnak számító költségek világosan mutatták, hogy az internátusi és gimnáziumi diákság zöme a vagyonosabb közép- és felsőbb társadalmi rétegekből rekrutálódott.³³ Az Angol Internátusban lányok nem lakhattak, de a gimnáziumi angol tagozatra kivételes esetekben felvételt nyerhettek, így látogathatták az internátusi társalgási órákat.

Az Angol Internátus első tanévében (1931–32) 20 teljes ellátásos (bentlakás, étkezés), 29 csak ott lakó, de nem ott étkező és 12 ún. jótéteményes diák iratkozott be. Ez utóbbi társaság az épület legfelső szintjén, a manzárdszobában lakott, a gimnáziumi menzán étkeztek és csak évi 100 pengő tandíjat fizettek. A jótéteményesek csoportja a „Sárospatak a szegények iskolája” jelmondatot reprezentálta, viszont cserébe közülük mindenkinek kiváló tanulmányi eredményt kellett felmutatni. 1939-ben az épületet kibővítették, és így 1941-ben már 137 főt tudtak befogadni. Az Angol Internátusban a tanulók egy része tízéves kortól, tehát az első évtől angolt tanult a latin és a német mellett, majd a felső tagozatban néhány tantárgy (világtörténelem, földrajz, természetrajz, filozófia) oktatása szintén angolul folyt. Azok a diákok, akik az első négy évben nem tanultak angolt, vagy más iskolából érkeztek (az első négy gimnáziumi osztály befejezésével ugyanis a rendszerben nagy volt a fluktuáció), az ötödik tanévtől kapcsolódtak be az internátusi nyelvoktatásba. A heti öt gimnáziumi és a délutáni kötelező internátusi társalgási órák garantálták az angol nyelvű oktatás eredményességét. Így az 1939-ben érettségizett első angol internátusi osztály angol nyelvű érettségije hivatalosan is feljogosította a diákokat az angol és amerikai egyetemekre történő belépésre.³⁴ Az intenzív nyelvoktatás eredményességét és a magas szintű angol nyelvtudás megszerzését az internátusi diákok aktív angol nyelvű színjátszó tevékenysége is bizonyította. 1938 és 1948 között kilenc színdarabot és/vagy színdarabrészletet adtak elő, köztük Shakespeare-műveket is (Hamlet, Macbeth, III. Richard).³⁵ Az internátus felvételi rendjét, a napirendet, a díjakat, az étkezést, a ruházatot aprólékosan szabályozták. A diákoknak a

³² *Magyarország Tiszti Cím- és Névtára*. XLIII. évf. (Budapest, 1935), 495.

³³ A tanulók 1930-as évekbeli társadalmi összetételének részletes áttekintése: KÉZI, *Egy megvalósult...*, 118–127.

³⁴ A University of Oxford és a University of Cambridge 1939-ben hivatalosan elfogadható okirattá nyilvánította a sárospataki Angol Internátusban megszerzett angol érettségit, azonban a háború kitörése miatt ezzel az előnnyel csak kevés magyar diák élhetett.

³⁵ Erről részletesen: MALLER, *Klebsberg Kuno...*, 128.

2. kép. Maller Sándor angol internátusbeli egyenruhás diákokkal.

Forrás: <http://patakidiak.hu/regi/archiv/maller.jpg>

napi öt (!) alkalommal biztosított bőséges étkezés mellett azt is előírták, hogy az esetleg számukra megküldött élelmiszercsomagokat (melyek szükségtelességét a rendtartás külön hangsúlyozta) osszák meg társaikkal. A szinte mindenre kiterjedő szabályozás példájaként említhető, hogy az internátus lakóinak hetente egyszer (szombaton) levelet kellett írniuk hozzátartozóiknak.

Az 1936 és 1946 között kiadott és Angliába, valamint az Egyesült Államokba is eljuttatott angol nyelvű diáklap, a *College News* mellett, az internátus erősödő angol kapcsolatait jelezték Geoffrey Knox budapesti angol nagykövete 1936-os, valamint Lord Rothermere és Teleki Pál 1938-as sárospataki látogatása. Rothermere látogatása eredményeképpen és a lord meghívására 1939 júliusában 15 angol internátusbeli diák háromhetes angliai látogatáson vehetett részt. A budapesti brit nagykövetség és a British Council mindvégig figyelemmel kísérte és lehetőség szerint segítette az Angol Internátusban folyó oktatást. Jórészt ennek a támogatásnak köszönhető az internátus angol nyelvű könyvtárának létrejötte, ami 1947-ben 2300 kötetet számlált. 1942 és 1945 között a két ország közötti hadiállapot miatt a kapcsolatok fenntartására nem volt mód, de Londonban 1945 után is számon tartották a sárospataki intézményt.³⁶

³⁶ Ezt bizonyítja az angol nemzeti levéltárban (The National Archive [TNA], London-Kew) a British Council anyagaiban fellelhető Sárospatakról szóló file (TNA BW 36/6-1946-48, *English College, Sárospatak*). A háború után több magyarbarát brit politikus, tudós, közéleti személyiség is ellátogatott Sárospatakra, köztük 1946. február végén Carlile Aylmer Macartney történész-diplomata is (Macartney 1946. január 22. és február 12. között járt Magyarországon [Budapesten és Sárospata-

Kitekintés és összegzés

Klebsberg emlékét halála után is megőrizték Sárospatakon, de igazodva a puritán kálvinista hagyományokhoz, igazi kultusza nem alakult ki. Halálának évfordulójáról (október 11.) az Angol Internátus minden évben megemlékezett, ami általában ünnepi ebédet vagy vacsorát jelentett, néhány beszéddel. 1933. július 14-én, öt évvel a kultuszminiszter első pataki látogatása után egy nagyobb szabású főiskolai Klebsberg-emlékünnepeket rendeztek. Ekkorra már elkészült a Dienes János volt pataki diák által megfestett Klebsberg-portré, háttérben a pataki várral. A kép az Angol Internátus ebédlőjében a harmónium fölött kapott helyet. A második világháború évei alatt az internátusi angol lektori állást nem sikerült betölteni. Az Angliának küldött magyar hadüzenet után a gimnázium két angol állampolgárságú tanárát (G. L. Tier és J. Arnold) családjaikkal együtt Budapestre internálták, ahol egy ideig a Bethesda kórházban laktak, a főváros ostromát pedig a budai várban lévő angol nagykövetségi épületben vészelték át.³⁷ A front 1944. december 16-án érte el Sárospatakot, a tüzérési támadások jelentős károkat okoztak a gimnázium és a főiskola épületeiben (beleértve az Angol Internátust is). Noha a háború után gróf Teleki Géza és a későbbiekben Keresztury Dezső kultuszminiszterek sokat tettek a károk helyreállításáért és általában kiálltak az Angol Internátus mellett, a szovjet mintákat követő, gyorsan kommunista kézbe kerülő kultúrpolitika az oktatásügy államosítását preferálta. Az angol nyelv tanítását fokozatosan háttérbe szorították, majd felváltották az orosz nyelv kötelező oktatásával. Az Angol Internátus a British Councillel együttműködve 1947 július–augusztusában még megrendezhette az angol szakos tanárok országos továbbképző tanfolyamát, a következő tanévtől kezdve azonban már csak egyetlen idegen nyelvet, az oroszot lehetett tanítani. 1952-ben sor került a gimnázium államosítására, ekkor már miniszteri rendelet tiltotta két idegen nyelv oktatását. Ezek az intézkedések gyakorlatilag halálra ítélték a sárospataki gimnáziumi angol oktatást az ekkor már Kossuth Lajos nevét viselő Angol Internátussal együtt. Ez a helyzet egészen az 1970-es évekig változatlan maradt, amikor az óvatos oktatáspolitikai reformok részeként minden évben engedélyeztek egy emelt óraszámú angolos, ún. A osztály indítását. A rendszerváltás idejére ebből nőtt ki a két tannyelvű angolos osztályok rendszere. Így tehát az Angol Internátusra alapozott oktatási forma látens módon ugyan, de mégiscsak biztosította a kontinuitást és a túlélést. Ennek bizonyítéka az ott végzett diákok százainak sikeres pályafutása itthon és határainkon túl; egy olyan nyugati műveltségű elité, akik nyelvudásuk mellett magas szintű általános és szakmai műveltséggel is rendelkeznek.

kon]). Erre nézve: *Organizations in Liberated Hungary*. Ministry of Information-Related papers. TNA FO 930/262.

³⁷ MALLER, *Klebsberg Kuno...*, 128.

Összességében megállapítható, hogy a sárospataki Angol Internátus létrejötte és az angol nyelv oktatásának bevezetése egyaránt illeszkedett a rendszer revíziós elképzeléseivel és kulturális új irányaihoz. A két világháború közötti magyar kormányok minden eszközt megragadtak a revízió előremozdítására, és ebben a tekintetben fontossá vált az angol kapcsolatok kialakítása és megerősítése. Másrészt a sárospataki protestáns oktatás több évszázados hagyományaihoz mindig is hozzátartozott a nyelvek elsajátítása, hiszen a tanári kar a legújabb tudományos eredményeket csak így ismerhette meg. A külföldi egyetemjárás, a peregrináció gyakorlata is ezt szolgálta. A nyelvi profilváltást az 1920-as évek elején az is ösztönözte, hogy ekkorra mind a hazai, mind a nemzetközi oktatás terén háttérbe szorult a görög és a latin nyelv. A sárospataki Angol Internátus húszéves története jórészt megvalósította Klebelsberg Kunó ezzel kapcsolatos céljait és el-

várásait, amennyiben a református egyház nemzetközi kapcsolatainak felhasználásával megerősítette és a revízió szolgálatába állította az angol–magyar kapcsolatokat. Emellett megállt a Sárospataki Református Főiskola hanyatlása, a jogakadémia helyett az Angol Internátussal „kárpótolták” az egyházat, biztosítva ezzel egy modern, nyugati műveltségű református elit létrejöttét és utánpótlását. Végül, de nem utolsósorban mindezzel a felekezeti egyensúly is erősödött, hiszen a gödöllői premontrei francia oktatást és a pannonhalmi bencés olasz tagozatot az Angol Internátus inkább kiegyenlítette, mint ellensúlyozta. A sárospataki Angol Internátus tagadhatatlanul az akkori társadalom jórészt középső és felsőbb rétegeiből jövő, biztos nyelvtudással és széles körű műveltséggel rendelkező, angolbarát jövőbeli elitet oktatott és nevelt. Mindez azt is bizonyítja, hogy a Horthy-korszakban létezett egy nyugati, angolszász irányultságú politikai-szellemi elit, akiknek tagjai az ország jövőjét egyértelműen a nyugati civilizáció részeként képzelték el.

3. kép. Dienes János: Klebelsberg Kuno portréja. Fotó: Csontos Ernő.

Forrás: Maller Sándor, Klebelsberg Kuno és a Sárospataki Református Főiskola: Az angol nyelv tanításának kezdetei Patakon [Sárospatak, 1998], 138.)